

शोध निर्देशक:
यज्ञेश्वर निरौला

‘इस्मालीका प्रतिनिधि कथाहरू’ को कृतिपरक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस,
नेपाली शिक्षण समितिको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको
दसौं पत्रको प्रयोजनका निम्ति प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

नवराज भट्ट

नेपाली शिक्षण समिति
रत्नराज्य लक्ष्मी क्याम्पस
प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

२०६८

शोध निर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समितिका छात्र श्री नवराज भट्टले 'इस्मालीका प्रतिनिधि कथाहरू' को कृतिपरक अध्ययन शीर्षकको यो स्नातकोत्तर शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । उहाँको शोधकार्यप्रति म सन्तुष्ट छु । उहाँले परिश्रमपूर्वक तयार पार्नुभएको यस शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति :-

.....

यज्ञेश्वर निरौला

उपप्राध्यापक

नेपाली शिक्षण समिति

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौं

मिति :-

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समितिका छात्र श्री नवराज भट्टले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नुभएको 'इस्मालीका प्रतिनिधि कथाहरू' को कृतिपरक अध्ययन शीर्षकको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर तहका निम्ति उपयुक्त देखिएकाले स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

.....
(यज्ञेश्वर निरौला)

शोध निर्देशक

.....
(उपप्रा. डा. दुर्गाबहादुर घर्ती)

बाह्य परीक्षक

.....
(तुलसीमान श्रेष्ठ)

विभागीय प्रमुख

कृतज्ञता ज्ञापन

'इस्मालीका प्रतिनिधि कथाहरू' को कृतिपरक अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मैले मेरा आदरणीय गुरु यज्ञेश्वर निरौलाको निर्देशनमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत एम.ए.दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि सम्बन्धित व्यक्तिहरूसँग सोधपुछ र पुस्तकालय अध्ययन गरी तयार पारेको हुँ । प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आफ्नो कार्य व्यस्तताबाट पनि समय निकालेर आत्मीयपूर्वक मलाई कुशल निर्देशन गर्नुहुने मेरा शोध-निर्देशक श्रद्धेय गुरु श्री यज्ञेश्वर निरौलाप्रति म हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । प्रस्तुत शीर्षकमा अनुसन्धान गर्न स्वीकृति प्रदान गर्ने अनुसन्धान कमिटी, रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पसप्रति म कृतज्ञ छु । शोधपत्र तयारीका क्रममा आवश्यक परेका सामग्री सङ्कलन गर्ने कार्यदेखि लिएर अन्य विविध क्षेत्रमा मैले यथेष्ट सहयोग पाएको हुँदा शोधनायक श्री इस्माली ज्यू तथा उहाँका परिवारजनप्रति पनि म आभारी छु ।

यसै गरी शोधकार्यका सन्दर्भमाशोधनायकका बारेमा थप सामग्री उपलब्ध गराइदिनु हुने आदरणीय गुरु तथा शोधनिर्देशक यज्ञेश्वर निरौला, सुशीला मिश्र, जी.के. पोखरेल तथा शोधलेखनका क्रममा आवश्यक सुझाव र सल्लाह एवं प्रेरणा प्रदान गर्नु हुने आदरणीय गुरुहरू तुलसीमान श्रेष्ठ, भानु घिमिरे, हेमनाथ पौडेलप्रति पनि म आभारी छु । शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा प्रशस्त सहयोग गर्ने सहपाठीमित्रहरू के.डी. बिष्ट र चन्द्रमाया श्रेष्ठप्रति पनि कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । त्यस्तै शोधपत्र तयारपार्दा दैनिक रूपमा सर-सहयोग प्रदान गर्ने मेरी बहिनी लक्ष्मी भट्ट, भाइ यज्ञराज भट्ट र प्रेम तुलाधरलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु भने टइपिङ्ग कार्यमा सफलतापूर्वक सहयोग गर्ने कर्ण साइबर कम्प्युनिकेसनका दुर्गेश लाल कर्णलाई पनि धन्यवाद दिनु आफ्नो कर्तव्य ठान्दछु ।

अन्त्यमा 'इस्मालीका प्रतिनिधि कथाहरू' को कृतिपरक अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समिति समक्ष प्रस्तुतगर्दछु ।

.....
नवराज भट्ट

रोल न:- १०१

नेपाली शिक्षण समिति
रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

विषयसूची

विषय	पृष्ठ
परिच्छेद एक : शोधपरिचय	१-६
१.१ शोधशीर्षक	१
१.२ शोधको प्रयोजन	१
१.३ विषय परिचय	१
१.४ शोध समस्या	२
१.५ शोधकार्यको उद्देश्य	२
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	२
१.७ शोधको औचित्य र महत्त्व	४
१.८ अध्ययनको सीमाङ्कन	५
१.९ शोध विधि	५
(क) सामग्री सङ्कलन विधि	५
(ख) सामग्री विश्लेषण विधि	६
१.१० शोधपत्रको रूपरेखा	६
परिच्छेद दुई : कथाकार इस्मालीको साहित्यिक रचनाधर्मिता र कथायात्रा	७ -२६
२.१ परिचय	७
२.२ पृष्ठभूमि र प्रेरणा	७

२.२.१ साहित्यिक प्रेरणा र प्रभाव	७
२.२.२ जन्म तथा पारिवारिक पृष्ठभूमि	८
२.२.३ बाल्यकाल तथा प्रारम्भिक शिक्षा	९
२.२.४ उच्च शिक्षा तथा जागिर प्रवेश	१०
२.२.५ विवाह र पारिवारिक जीवन	११
२.२.६ कार्यक्षेत्र र संलग्नता	१२
२.२.७ बसोबास तथा आर्थिक अवस्था	१३
२.२.८ साहित्य लेखन	१३
२.२.९ पुरस्कार र सम्मान	१४
२.३ साहित्यिक रचनाका विविध पक्ष	१४
२.३.१ इस्मालीको व्यक्तित्व	१५
२.३.२ साहित्यिक व्यक्तित्व	१५
२.३.३ कवि व्यक्तित्व	१५
२.३.४ निबन्धकार व्यक्तित्व	१६
२.३.५ अनुवादक व्यक्तित्व	१७
२.३.६ कथाकार व्यक्तित्व	१८
२.३.७ उपन्यासकार व्यक्तित्व	१९
२.३.८ साहित्येतर लेखक व्यक्तित्व	२०

२.३.९ शिक्षक व्यक्तित्व	२१
२.३.१० बाल साहित्यकार व्यक्तित्व	२२
२.३.११ विभिन्न संघ संगठनमा आबद्ध व्यक्तित्व	२३
२.४ इस्मालीको साहित्यिक योगदान	२३
२.४.१ मूल्याङ्कन	२५
२.५ निष्कर्ष	२५

परिच्छेद तीन : नेपाली प्रगतिवादी कथाको विकास र इस्मालीको योगदान २७-५२

३.१ परिचय	२७
३.१.१ प्रगतिवादी कथाको पृष्ठभूमि	२७
३.२ प्रगतिवादी नेपाली कथाका सैद्धान्तिक मान्यताहरू	३३
३.२.१ आध्यात्मिक दर्शन	३३
३.२.२ भौतिकवादी दर्शन	३३
३.२.३ द्वन्द्वात्मक भौतिकवाद	३४
३.३ ऐतिहासिक भौतिकवाद	३४
३.३.१ पार्टी प्रतिबद्धता	३६
३.३.२ वर्ग प्रतिबद्धता	३७
३.३.३ साहित्यको प्रयोजन र प्रभाव	३७
३.३.४ कला-साहित्य र विचार	३८

३.३.५	कला-साहित्य र भाषाशैली	३८
३.३.६	कला-साहित्य,लेखक र रुचि	३८
३.३.७	कला-साहित्य र मानवीय श्रम	३९
३.३.८	कला-साहित्य र चिन्तन	४०
३.३.९	कला-साहित्य र प्रेम	४०
३.३.१०	कला-साहित्य र चेतना	४०
३.४	प्रगतिवादी नेपाली कथाको सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि	४१
३.४.१	राजनीतिक पृष्ठभूमि	४१
३.४.२	आर्थिक-सामाजिक पृष्ठभूमि	४३
३.४.३	साहित्यिकसांस्कृतिक पृष्ठभूमि	४५
३.५	प्रगतिवादी नेपाली कथा परम्परा र पृष्ठभूमि	४८
३.६	निष्कर्ष	५२
परिच्छेद चार : विद्यातात्त्विक आधारमा इस्मालीका प्रतिनिधि कथाहरूको अध्ययन		५३-१०७
४.१	परिचय	५३
४.२	कथावस्तुका आधारमा 'इस्मालीका प्रतिनिधि कथाहरू' को विश्लेषण	५३
क	राजनीतिक पक्ष	५४
ख	आर्थिक पक्ष	७३
ग	सामाजिक सांस्कृतिक पक्ष	७५

४.२.१	चरित्रचित्रण	८२
क	उच्च वर्गीय पात्रहरू	८३
ख	मध्यम वर्गीय पात्रहरू	८४
ग	निम्न वर्गीय पात्र	८५
४.३	परिवेश	८७
४.४	दृष्टिबिन्दु	९१
४.५	उद्देश्य	९४
४.६	भाषाशैली	१०२
४.७	निष्कर्ष	१०६
परिच्छेद पाँच: प्रवृत्तिगत आधारमा इस्मालीका प्रतिनिधि कथाहरूको अध्ययन		१०८-११८
५.१	पृष्ठभूमि	१०८
५.२	समकालीन युगको चित्रण	११०
५.२.१	समाजवादी यथार्थवादी	१११
५.२.२	वस्तुगत यथार्थ र सामाजिक परिस्थितिको विश्लेषण	१११
५.२.३	आञ्चलिकता र वर्गीय समस्याको प्रतिबिम्बन	११२
५.२.४	संसदीय पुँजीवादी प्रजातान्त्रिक व्यवस्थाको आलोचना र भन्डाफोर	११२
५.२.५	सामन्तवाद बिरुद्धको विरोध/विद्रोह	११३

५.२.६ वामपन्थी आन्दोलनमा देखापरेको सांस्कृतिक वैचारिक भड्काउ विरुद्धको संघर्ष	११५
५.२.७ देशभक्तिको भावना	११६
५.२.८ वर्गद्वन्द्वको अभिव्यक्ति	११६
५.३ निष्कर्ष	११७
परिच्छेद छ : उपसंहार तथा निष्कर्ष	११९-१२८
६ उपसंहार	११९
६.१ निष्कर्ष	१२६
सन्दर्भसूची	१२९ -१३१